

Kyberšikanovanie učiteľov

Katarína Hollá

Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra

***Anotácia:** Štúdia sa zaoberá problémom kyberšikanovania učiteľov. Upozorňuje na jednotlivé aspekty šikanovania a kyberšikanovania. Približuje typológiu a dôsledky kyberšikanovania na osobnosť učiteľa ako obeť tejto novej formy online násillia. Prezentuje výsledky empirických zistení kyberšikanovania učiteľov v zahraničí a poukazuje na možnosti jeho prevencie. PEDAGOGIKA.SK, 2012, ročník 3, č. 3: 166-180*

***Kľúčové slová:** šikanovanie, kyberšikanovanie učiteľov, happy slapping, typológia kyberšikanovania, prevencia kyberšikanovania.*

***Cyberbullying of Teachers.** The paper describes the forms of bullying and cyberbullying of teachers. It presents a typology of cyberbullying and indicates the effects of cyberbullying, as a new form of online violence on the personality of teachers. Data are presented of empirical investigations of cyberbullying abroad. Manners of cyberbullying prevention of teachers are considered.*

PEDAGOGIKA.SK, 2012, Vol. 3. (No. 3: 166-180)

***Key words:** bullying, cyberbullying of teachers, happy slapping, typology of cyberbullying, prevention of cyberbullying.*

Úvod

Šikanovanie je problém, ktorý postihuje školy v rôznych štátoch. Jednotlivé krajiny preukazujú značnú podobnosť vo výskyte šikanovania. Šikana nepozná hranice štátov, socio-ekonomický kontext a etnické rozmedzie. Šikanovanie v súčasnosti nadobúda nový rozmer, o ktorý sa postarali informačno-komunikačné prostriedky. Tie sú na jednej strane kľúčom k vzdelávaniu, slúžia ako podpora vzdelávacích programov a učenia, na strane druhej prostredníctvom nich vznikajú a rozširujú sa nové sociálno-patologické javy. Jedným z nich je kyberšikanovanie, ktoré posúva tradičné šikanovanie do kyberpriestoru. Internetová anonymita, disinhibícia, sklony k negatívnym formám správania sa, nedostatok dozoru (zo strany rodičov a učiteľov), možnosť kontaktovať ľudí kedykoľvek a kdekoľvek, to je len niekoľko faktorov, ktoré deťom otvárajú priestor pre kyberšikanovanie.

Predmetom štúdie je učiteľ, ktorý ako významný edukačný činiteľ mnohokrát (a v rôznej miere) podlieha negatívnym vplyvom šikanovania a kyberšikanovania. Na uvedený fakt upozorňujú predovšetkým zahraničné sondáže a výskumy, pretože problematika kyberšikanovania učiteľov na Slovensku nie je prebádaná. Cieľom štúdie je poukázať na jednotlivé aspekty kyberšikanovania učiteľov a jeho prevenciu. Zámerom štúdie je zároveň vytvoriť teoretické a metodologické východiská skúmanej problematiky pre empirickú sondáž kyberšikanovania učiteľov v Slovenskej republike.

1 Kyberšikanovanie učiteľov

Šikanovanie v školách nie je nová záležitosť. Na jeho závažnosť už istú dobu upozorňujú učitelia, psychológovia, rodičia i samotné obeť šikanovania. Odborníci (M. Kolář, S. Bendl, P. Říčan a i.) venujúci sa danej problematike rozčlenili šikanovanie na niekoľko druhov. Ucelenú klasifikáciu základných foriem šikanovania vzťahujúcich sa na edukačné prostredie uvádza M. Kolář (2011, s. 78), a to:

1. šikana podľa typu agresie, napr. fyzická, psychická, zmiešaná, kyberšikana;
2. šikana podľa veku a typu školy, napr. šikanovanie medzi žiakmi 1. a 2. stupňa, medzi stredoškólakmi a vysokoškólakmi;
3. šikana z genderového hľadiska, napr. chlapčenské a dievčenské šikanovanie, homofóbne šikanovanie,
4. šikana odohrávajúca sa v školách s rôznym spôsobom riadenia a vedenia;
5. šikana z hľadiska špeciálnych edukačných potrieb žiakov, napr. šikanovanie nepočujúcich, nevidiacich, telesne postihnutých atď.

Túto klasifikáciu môžeme doplniť ešte o jedno hľadisko, ktorým je šikana z hľadiska aktérov útoku. V tomto prípade môže ísť o:

1. šikanovanie medzi žiakmi, či už ide o žiakov primárneho vzdelávania, nižšieho a vyššieho sekundárneho vzdelávania alebo terciárneho vzdelávania a i.;
2. šikanovanie medzi učiteľmi, tzv. mobbing, ktorý predstavuje šikanovanie medzi zamestnancami na pracovisku;
3. šikanovanie nadriadeného učiteľa (príp. riaditeľa) voči podriadenému učiteľovi, tzv. bossing;
4. šikanovanie podriadeného učiteľa voči nadriadenému učiteľovi, tzv. staffing;
5. šikanovanie učiteľa žiakom;
6. šikanovanie žiaka učiteľom;
7. šikanovanie učiteľa rodičom.

Problematika šikanovania je zložitá, čo sa týka prejavov, foriem a zúčastnených tohto sociálno-patologického javu, či už ide o agresorov, svedkov alebo obeť. V školskom prostredí sa zvyčajne hovorí o šikanovaní žiakov medzi sebou, ale účastníkmi šikanovania sa takisto môžu stať učitelia. Učitelia môžu byť do šikanovania zapojení tromi spôsobmi, a to ako pozorovatelia, páchatelia a ako obeť. Ako pozorovatelia môžu pomôcť predísť alebo zastaviť týranie. Učitelia-agresori v edukačnom prostredí používajú rôzne spôsoby útokov na žiakov, napr. verbálne útoky, ponižovanie, fyzické tresty a i. Obetou šikanovania ako tradičnej formy agresie a kyberšikanovania ako novej formy agresie sa môže stať nielen žiak, ale môže ňou byť aj učiteľ. Učitelia sa môžu stať obetou šikanovania rôznymi metódami. Rušivé správanie v triede je jedným zo spôsobov, kedy žiaci preberajú v triede moc a používajú ho proti učiteľovi. Ďalšími

spôsobmi sú vandalizmus (napr. prepichovanie pneumatík), verbálne a fyzické útoky. K uvedeným postupom dochádza vtedy, keď existuje zhoda prejavov šikanovania učiteľov s prejavmi šikanovania medzi žiakmi (M. Kolář, 2011). Je to napríklad vtedy, ak je za šikanou choré správanie žiaka agresora, ktorý má radosť z ponižovania učiteľa. Šikanovanie v tomto prípade predstavuje úmyselné, opakované týranie, ponižovanie učiteľa za použitia agresie a manipulácie (M. Kolář, 2011). Napriek zhode prejavov, ktorými sú prostredie, štádiá šikanovania, formy šikanovania a iné spoločné znaky, má šikanovanie učiteľov a žiakov isté rozdiely. Tieto rozdiely vyplývajú z postavenia učiteľa, ktorý si z hľadiska pozície vyžaduje rešpekt a úctu. V edukačnom procese učiteľ navyše disponuje formálnou autoritou, ktorá vyplýva z jeho úradnej pozície. Problém nastáva vtedy, keď učiteľ nezvláda problémové správanie žiakov a disciplínu a poriadok sa snaží udržať neohlásenými písomkami, rôznymi príkazmi a nariadeniami, čo u žiakov vyvoláva odpor. Žiaci odmietajú plniť učiteľove príkazy a začína šikanovanie. Šikanovanie učiteľov má päť štádií, ktoré sú totožné so žiackym šikanovaním:

1. **ostrakizmus** – u učiteľa je identifikovaná zvýšená zraniteľnosť, stráca svoju formálnu autoritu a žiaci ho začnú zneužívať, napr. ignorujú ním zadávané úlohy;
2. **manipulácia a psychická agresia** – požiadavky učiteľa sú odmietané, žiaci narušujú vyučovanie, provokujú učiteľa, ktorý stráca nervy, napr. žiaci vykrikujú počas vyučovania, pobejú po triede, ignorujú učiteľove usmernenia a napomenutia, na záznamy do klasifikačného poriadku reagujú smiechom, rastúcou agresiou a vyhrážkami (vyhrážanie sa zo strany žiakov, ale aj rodičov);
3. **vytvorenie jadra agresorov** – začína systematické šikanovanie učiteľa. Príkladom môžu byť posmešky a vulgarizmy adresované učiteľovi, ktorý je otočený chrbtom ku tabuli. Stupňuje sa otvorený odpor proti vyučovaniu, pokračujú fyzické a psychické prvky agresie, vyučovanie učiteľa si žiaci zaznamenávajú na mobil;
4. **prijatie noriem agresorov** – väčšina žiakov prijíma normy agresorov, ktoré sa stávajú nepísaným zákonom;
5. **totalita, resp. dokonalé šikanovanie** – násilie prijímajú všetci ako normu, šikanovanie sa stáva skupinovým programom (Kolář, 2011, s. 71-72).

Nemožno vylúčiť, že ak v školskom prostredí dochádza k šikanovaniu učiteľov, že tento spôsob útoku nie je sprevádzaný kyberšikanovaním. Kyberšikanováka je doplnením tradičnej šikany o nové online formy. Kyberšikanovanie učiteľov môžeme definovať ako využívanie informačných a komunikačných technológií (e-mail, čít, diskusné skupiny, mobilné telefóny) na úmyselné, opakované a nepriateľské správanie sa žiaka alebo skupiny žiakov s úmyslom

poškodiť učiteľa/učiteľov. Kyberšikanovanie učiteľov vykazuje nasledujúce spoločné znaky s tradičnou formou šikanovania:

1. úmysel ublížiť, poškodiť, ponížiť;
2. opakovanosť - hoci šikanovanie predstavuje dlhodobé a opakujúce sa konanie (spravidla polrok), pri kyberšikanovaní nie je pravidlom, aby bola obeť obťažovaná opakovane. Napriek tomu o istú periodicitu ide aj v tomto prípade. Ak niekto vytvorí webovú stránku za účelom hanlivého osočovania a urážania dotyčnej osoby, webová stránka ostáva online počas dlhšieho obdobia (niekoľko mesiacov i rokov), a tým si ju môže okrem obeť opakovane prečítať množstvo ľudí (K. Hollá, 2010);
3. nepomer síl - prejavuje sa najmä vo vynikajúcich technických zručnostiach aktérov šikany, ktorými mnohokrát prevyšujú obeť.

Z uvedeného vyplýva, že kyberšikanovaním je správanie jednotlivca, ktorého úmyslom je ublížiť obeť (či už ide o zosmiešnenie, poníženie a i.), pričom medzi ním a obeťou je značný nepomer v IKT zručnostiach a obeť je dlhodobo vystavená negatívnemu online materiálu.

Kyberšikanovanie sa môže realizovať kdekoľvek, kde majú ľudia prístup k mobilným telefónom a webovým stránkam. Ako sme už vyššie uviedli, učiteľ si z hľadiska pozície vyžaduje rešpekt a úctu. Z tohto aspektu je preto ťažké pochopiť dôvody, ktoré vedú žiakov k trýzneniu učiteľov. Ak sa však pozrieme na problematiku zo širšieho kontextu, treba poznamenať, že príčiny odmietania, ignorovania, psychických a fyzických útokov na učiteľov nie sú také nepochopiteľné.

Od počiatkov výchovy a vzdelávania v spoločnosti bola učiteľovi prejavovaná úcta. Učiteľ v spoločnosti plnil a, našťastie, naďalej plní úlohy celospoločenského charakteru a nesie zodpovednosť nielen za edukačné výsledky svojich zverencov, ale aj za výchovu a formovanie osobnosti žiaka pred celou societou. Toto poslanie prinieslo učiteľovi v minulosti prestíž a vysoké uznanie a ohodnotenie učiteľskej práce a profesie. Napriek tomu, že súčasní učitelia sa naďalej držia svojho poslania a zodpovedne vykonávajú svoje celospoločenské úlohy pri edukácii žiakov, ich postavenie v spoločnosti klesá. Učiteľ tretieho tisícročia stratil postavenie, ktoré mal v minulosti, keď bol rešpektovaný societou. Úpadok možno vidieť v spoločenských zmenách, a to v zmene filozofie spoločnosti, jej politiky a ekonomiky a i., čo sa premieta do školstva. Učiteľ sa dostal na okraj záujmu spoločnosti s neprímeraným **sociálno-ekonomickým postavením**. Postavenie učiteľov klesá s prijatím demokratických princípov, ktoré si mnohí ľudia nesprávne vysvetľujú, čím dochádza k degradácii statusu učiteľa v spoločnosti. Príkladom toho je skreslená predstava niektorých žiakov a, žiaľ, aj rodičov o demokratickom živote v škole a demokratickom prístupe učiteľov k žiakom. K negácii učiteľskej profesie prispieva aj pokles morálky v spoločnosti. Múdrosť učiteľa a jeho

vedomostný obzor tromfli médiá. Rozvoj techniky sa takisto premietol do zmien v postavení učiteľa v spoločnosti. Prihliadajúc k vyššie uvedenému, medzi dôvody, ktoré vedú žiakov k útokom na učiteľov, patrí:

- nedostatočná autorita a popularnosť učiteľa,
- mylná predstava (podporená rodičmi), že vychovávať a vzdelávať môže každý,
- nízky spoločenský status učiteľa,
- nedostatočné zamestnanie žiakov na vyučovaní, čo u nich vyvoláva pocit nudy, ktorý zaháňajú experimentovaním s mobilným telefónom,
- pomsta za hodnotenie výsledkov, napomenutia a pod.,
- nedostatočné učiteľove zručnosti práce s novými elektronickými médiami – s internetovými a počítačovými aplikáciami,
- syndróm vyhorenia vyplývajúci z dlhodobého preťaženia (K. Hollá, 2010).

Okrem uvedených dôvodov môžeme poznamenať, že k šikanovaniu a k online obťažovaniu učiteľov vedie žiakov zábava, pocit moci, ale aj motivácia:

- **byť v centre pozornosti** – snaha upútať pozornosť spolužiakov predstieranou gurážou, t.j. žiak si dovoľí vyprovokovať učiteľa, nahráť video, poslať zastrážujúcu správu, napísať učiteľovi mail s obscénnym sexuálnym textom, s ktorým sa chváli pred ostatnými spolužiakmi;
- **pobaviť druhých** – snaha byť ocenený za svoje konanie. Toto ocenenie žiak dostáva od triedneho spoločenstva, v ktorom dominuje nepriaznivá edukačná klíma, učiteľ je vnímaný ako nepriateľ a útok žiaka na učiteľa ako hrdinstvo;
- **mať dominantné postavenie** – snaha mať kontrolu nad situáciou, riadiť a ovládať situáciu a útoky na učiteľa;
- **správať sa kruto** – snaha vedená posadnutosťou až sadizmom ubližovať druhým pre zážitok z ich utrpenia, k šikanovaniu učiteľa vedie túžba po násilí;
- **vrátiť bolesť** – snaha ublížiť učiteľovi na základe predchádzajúceho útlaku zo strany autorít (nielen učiteľov, ale aj rodičov), t.j. snaha motivovaná ublížiť inej autorite, a tým si vyrovnať účty, ale aj snaha odplatiť sa za nespravodlivosť a krivdu zo strany učiteľa;
- **skúmať hranice** – žiak zisťuje, čo si môže dovoliť, zisťuje, ako bude na jeho správanie učiteľ reagovať. Táto snaha môže viesť k postupnému posúvaniu hraníc jednotlivých útokov;
- **nújsť zábavu** – snaha zbaviť sa nudy počas vyučovania (A. Tůmová et al., 2009).

Nie každé šikanovanie je motivované cieľom ponížiť, podrývať autoritu obťažovanej osoby, a tým ju ohroziť. Ako sme vyššie spomínali, častou motiváciou šikanovania učiteľov je nuda na vyučovaní. Žiaci hnevajú, keď sa nudia. Dožadujú sa pozornosti a zmysluplnej činnosti. Ak pozornosť získajú nevhod-

ným správaním, ktoré je navyše podporené väčšinou spolužiakov, hranice negatívneho konania voči učiteľovi sa posúvajú, až dôjde k jeho šikanovaniu.

Online obťažovanie učiteľov sa realizuje dvomi spôsobmi. Prvým z nich je priama agresia, ktorá je charakteristická otvoreným útokom jednotlivca alebo skupiny. Príkladom môže byť vyprovokovanie učiteľa s následným elektronickým zdokumentovaním jeho reakcie. Medzi priamy útok môžeme zaradiť aj napadnutia učiteľov tzv. slappermi. Slapperi sú aktéri happy slappingu – formy online útoku, pri ktorej dochádza k náhlemu fyzickému napadnutiu (facka, kopnutie, potknutie) obeť a zdokumentovaniu jej reakcie prostredníctvom informačno-komunikačných médií. Záznam býva spracovaný do emotívneho videa alebo fotografie a šírený prostredníctvom mobilných telefónov a sociálnych sietí. Happy slapping je konvenčnou formou agresie. To znamená, že e-šikana vylučuje fyzický útok, avšak pri definovaní happy slappingu, ako formy kyberšikanovania, sa do popredia dostáva fyzická agresia realizovaná voči obeť. Uvedená forma násilia je nebezpečná predovšetkým preto, lebo často bývajú napadnutí úplne neznámi ľudia. Nielen nahrávanie nevhodných a agresívnych situácií, ale aj ich sledovanie prinášajú so sebou množstvo negatív, pretože poškodzujú dôstojnosť obeť (K. Hollá, 2010). Nepriamym útokom je sprostredkované napadnutie (fyzické či psychické), ktoré vykonáva osoba poverená aktérom. Jednotlivec túto činnosť mnohokrát vykonáva pre zábavu, pričom nepozná pravú identitu obeť. Príkladom toho je situácia, ktorú vyvolal žiak, ktorý sa chcel pomstiť učiteľke. Svojim kamarátom povedal, že má problémy s dievčaťom, ktoré ho otravuje a požiadal ich, aby jej poslali niekoľko zastráňujúcich správ. Chlapec zistil telefónne číslo učiteľky a obťažovanie sa začalo. Učiteľka na správy reagovala, hrozila, že dotýčnych predvedie pred riaditeľa. Keďže chlapci nepoznali pravú identitu obeť, prichádzajúce správy u nich znásobili útočnosť. Situáciu ukončilo zistenie totožnosti odosielateľov správ a ich priznanie, že nevedeli, komu správy posielajú.

Edukačná realita potvrdzuje skutočnosť, že v podmienkach slovenského školstva takisto dochádza k šikanovaniu a kyberšikanovaniu učiteľov. Nie je však jasné, ako často sa takéto správanie vyskytuje a ako často mu učitelia v škole podliehajú.

2 Typológia a dôsledky kyberšikanovania učiteľov

Kyberšikanovanie učiteľov zahŕňa obťažovanie, ponižovanie a zahanbovanie, zneužitie učiteľovej identity. Najčastejšími formami, s ktorými sa učitelia stretávajú, sú obťažujúce telefonáty, výhražné správy a e-maily, útoky a provokovanie učiteľa s nahrávaním na mobil. Nemenej častými spôsobmi napádania učiteľov je séria tichých telefónnych hovorov alebo séria textových správ, anonymných varovaní, vytváranie hanlivých skupín na sociálnych sieťach, ktoré

obsahujú sexuálne obscénne poznámky a urážky, zosmiešňovanie učiteľov, obvinenia alebo narážky na odbornú spôsobilosť a osobný život. Okrem uvedených spôsobov existujú aj iné formy, a to:

- „nabúranie“ sa do e-mailu učiteľa,
- písanie správ v učiteľovom mene,
- zneužitie učiteľovej internetovej korešpondencie,
- odstránenie práce učiteľa zverejnenej na internete,
- zaznamenávanie a oznamovanie školských situácií na internete, napr. na YouTube.com,
- provokácia učiteľa a nasnímanie situácie na mobilný telefón,
- zaznamenávanie výučby na mobilný telefón,
- úprava fotografií učiteľa, napr. prekrytím tváre, pridaním tváre na nevhodné snímky,
- opakované urážajúce, výhražné a ohrozujúce e-maily,
- falošné profily vytvorené o učiteľovi na sociálnych sieťach (Pokec.sk, Facebook.com),
- nevhodné, urážajúce, osočujúce diskusné skupiny o učiteľovi a pod.

Jednou z foriem šikanovania sú aj falošné správy šírené internetom alebo mobilnými technológiami. Tieto správy obsahujú vymyslené informácie o údajnej „činnosti“ učiteľa, ktorá môže ohroziť nielen jeho status, ale aj jeho zamestnanie, napr. šírenie falošnej správy o domnelom pomere učiteľa s neplnoletou žiačkou, znásilnenie neplnoletej žiačky a pod. Žiaci v školskom prostredí mnohokrát navodia situáciu, ktorá môže mať rôzne negatívne dôsledky na obeť, agresora, triedne spoločenstvo i triednu klímu. Deje sa tak počas prestávok, a to najmä tam, kde je žiakom umožnené priniesť do škôl mobilný telefón, alebo tam, kde sú počas prestávok k dispozícii počítačové učebne s pripojením na internet. Kyberšikanovanie sa, žiaľ, neobmedzuje len na edukačné prostredie, ale k útokom dochádza aj v bezprostrednom okolí škôl, do ktorého sa často zapájajú aj rodičia žiakov.

Je zrejmé, že takýto útok má negatívne dôsledky, pretože vytvára nepriateľské edukačné prostredie a znižuje morálku. Nielen fyzické napadnutia, ale aj verbálne môžu byť veľmi škodlivé. Jednou z taktík agresorov je šírenie falošných správ, ktoré sme už vyššie uviedli, ale aj používanie sarkastického alebo ponižujúceho jazyka. Emocionálne a psychologické dopady verbálnej agresie majú za následok zníženie pracovnej výkonnosti, a dokonca aj depresie. Online obťažovanie môže mať vážny vplyv na zdravie, psychickú pohodu a sebavedomie. Tento negatívny jav ovplyvňuje nielen osobnosť učiteľa, ale aj jeho súkromný a pracovný život. Môže viesť k depresiám, frustrácii, v niektorých prípadoch k chorobe a dlhodobej absencii, či dokonca k rezignácii. Pomerne častými dôsledkami kyberšikanovania sú strach, neistota, izolovanosť, zanedbávanie edukácie. Kyberšikanovanie môže viesť k poru-

chám, zmene zamestnania, či vyústiť do stavu, keď je potrebná psychiatrická liečba. Únia učiteľov NASUWT (GB) zistila, že 53 % učiteľov, ktorí sa stali obeťami šikanovania, utrpelo psychickú a zdravotnú ujmu. Takisto im bola v dôsledku kyberšikanovania diagnostikovaná podráždenosť, strata spánku, záchvaty úzkosti, strata chuti do jedla, depresia, alebo zvýšené užívanie alkoholu, tabaku a iných látok (E. Hartjes, 2007). Najzávažnejším spôsobom ukončenia týrania je samovražda.

Incident sa odohral v roku 2008 v Českej republike. Riaditeľ zastupoval v jednej triede. Videozáznam celej situácie zaznamenali žiaci na mobilný telefón. Riaditeľ napomínal žiaka a žiadal ho, aby si upratal veci okolo seba. Ten však reagoval podráždene a vulgárne sa osopil na riaditeľa školy, ktorý v návale spravodlivého hnevu žiakom zatriasol a dal mu facku. Hoci incident sa riešil bezprostredne s rodičmi nedisciplinovaného žiaka, svedectvá rodičov proti riaditeľovi boli zverejnené až po niekoľkých mesiacoch. Riaditeľ školy požiadal o odvolanie z funkcie a od toho času, čo odišiel zo školy, sa liečil. Trápili ho výčitky z osobného zlyhania. Po niekoľkých mesiacoch spáchal samovraždu. Je otázne, či k dôvodom na násilné ukončenie života prispel uvedený incident, prípadne súhra okolností sprevádzajúca tento incident - konanie v afekte, neovládnutie sa, výčitky z osobného zlyhania, dostupnosť videa na YouTube.com a jeho rýchle šírenie medzi ľuďmi, odsudzovanie okolia a pod. (V. Krejčí, 2010).

3 Učiteľ ako svedok a obeť kyberšikanovania

Kyberšikanovanie je problém, ktorému čelia tisíce žiakov na celom svete, ale jeho obeťami sa stávajú aj učители. Rôzne prieskumy a výskumné štúdie kyberšikanovania učiteľov boli realizované vo viacerých krajinách. Spomedzi nich uvádzame výsledky empirických zistení z Nemecka (rok 2007, 2010), z Kanady (rok 2008), z Veľkej Británie (rok 2009, 2011), z Turecka (rok 2010) a z Českej republiky (rok 2011).

Prvý prieskum bol realizovaný Úniou pre vzdelávanie a vedu vo Frankfurte nad Mohanom (Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft, SRN) v roku 2007. Išlo o reprezentatívny celoštátny online prieskum, v ktorom bolo oslovených 4000 učiteľov. Témou prieskumu bolo kyberšikanovanie v školách. Z osloveného počtu respondentov tvorilo reprezentatívnu vzorku 488 učiteľov. Tí boli rozdelení do dvoch kategórií podľa toho, či sa ich kyberšikanovanie dotklo priamo alebo nepriamo. Prevažná časť vzorky, a to 318 respondentov (65 %), bola kyberšikanovaním ovplyvnená nepriamo. To znamená, že obeťou kyberšikanovania sa stali ich priatelia, prípadne kolegovia. Štúdia ukazuje, že 39 učiteľov (8 %) sa stalo obeťou kyberšikanovania (GEW, 2008). Vo väčšine prípadov im boli zasielané zastrašujúce a výhražné správy cez internet a mobilný telefón. Z výskumu takisto vyplýva, že kyberšikanovanie sa dotýka

všetkých typov škôl, jedinou výnimkou tvoria materské školy. Všeobecne platí, že obeť sa necíti bezpečne a na incidenty reagujú predovšetkým hnevom. Niektorí prežívajú obavy, cítia sa sociálne vylúčení. Vážnejšie dôsledky, ako je dlhodobá choroba, pracovná neschopnosť, alebo zmena pracovnej pozície sa vyskytovali len zriedkavo. Výsledky takisto upozornili na to, že väčšina učiteľov pozná páchateľov, ktorými sú žiaci.

Ďalší prieskum realizovala v roku 2008 Q. Li z Pedagogickej fakulty Univerzity v Calgary v Kanade. Cieľom prieskumu bolo zistiť, ako učitelia kyberšikanovanie vnímajú. Vzorku tvorilo 154 učiteľov pregraduálnej prípravy, z toho bolo 24 % mužov a 76 % žien. Výskumným nástrojom bol dotazník, ktorý bol zameraný na dve oblasti, a to:

1. oblasť – demografických dát učiteľov pregraduálnej prípravy,
2. oblasť – ich vnímanie kyberšikanovania.

Jednotlivé položky boli označené pomocou päťbodovej Likertovej stupnice s odpoveďami v rozmedzí od nesúhlasím až po veľmi súhlasím. Alfa koeficient reliability nástroja bol 0,88. Je dôležité poznamenať, že hoci dotazník bol navrhnutý s 5-bodovou Likertovou škálou, záverečná správa bola postavená na 3-bodovej Likertovej škále.

Z uvedenej vzorky 65 % učiteľov priznalo, že kyberšikanovanie postihuje v škole vo veľkej miere deti. Polovica učiteľov pregraduálnej prípravy uviedla, že sa s kyberšikanovaním v školách stretli a majú z neho obavy. Napriek tomu veria, že problém kyberšikanovania v školách nie je až taký vážny (Q. Li, 2008). Ďalšie údaje poukazovali na identifikáciu a možnosti riešenia kyberšikanovania v školskom prostredí, ktoré však, vzhľadom na riešenie problematiky, neuvádzame.

Znepokojujúci dopad použitia technológií bol zistený v roku 2009, a to zverejnením výsledkov prieskumu, ktorý realizovala Sieť podpory učiteľov (Teacher Support Network, USA, GB) a Asociácia učiteľov a lektorov (The Association of Teachers and Lecturers, GB). Prieskum prebiehal v mesiacoch február – marec 2009 a zúčastnilo sa ho 539 učiteľov z Veľkej Británie. Výsledky upozornili na to, že 15 % učiteľov sa stalo obeťami kyberšikanovania. Napriek tomu, že nejde o veľký percentuálny podiel, dopad kyberšikanovania na osobnosť učiteľa je evidentný. Taktikou kyberšikanovania zo strany žiakov boli vulgárne správy, ponižujúce a degradujúce fotografie a nenávistné komentáre na sociálnych sieťach. Približne 45 % učiteľov nebolo priamou obeťou kyberšikanovania, boli však svedkami kybernetických útokov na svojich kolegov. U učiteľov, ktorí sa stali obeťou kyberšikanovania, sa preukázalo nižšie sebavedomie a sebaúcta, obeť upozorňovali na pracovné zlyhanie a stratu autority, stres a chorobu, v dôsledku ktorých museli čerpať dovolenku (The Online Mom, 2011).

V roku 2010 realizoval H. Yılmaz (2010) z Turecka prieskum zameraný na predstavy učiteľov o kyberšikanovaní. Prieskumu sa zúčastnilo 163 učiteľov pregraduálneho štúdia zo siedmich rôznych štátnych univerzít v Turecku, z toho bolo 88 žien (54 %) a 75 mužov (46 %). H. Yılmaz pre potreby prieskumu použil dotazník vytvorený Q. Li (2008). Výsledky upozorňujú na to, že učitelia považujú kyberšikanovanie za vážny problém. Z genderového hľadiska považuje kyberšikanu za vážny problém 83 % učiteliek a 69 % učiteľov pregraduálnej prípravy. Výsledky takisto upozornili na to, že až 77 % tureckých učiteľov je znepokojených kyberšikanovaním v edukačnom prostredí. Tieto výsledky sú v rozpore s prieskumom Q. Li (2008), kde kanadskí študenti pregraduálnej prípravy vyjadrili oveľa menšie obavy.

A. Phippen z Plymouth univerzity (GB) v roku 2011 v rámci výskumu oslovil 377 učiteľov a analyzoval 35 prípadov tiesňového volania. Zistil, že 35 % učiteľov má buď bezprostrednú skúsenosť s kyberšikanovaním, alebo vedia o niektorom z kolegov, ktorý sa stal terčom urážok a zosmiešňovania. Išlo predovšetkým o komentáre na Facebooku a na Twitteri. Prekvapujúce bolo zistenie, že až 72 % útokov bolo iniciovaných súčasnými alebo bývalými žiakmi a 26 % rodičmi (The Online Mom, 2011).

Učitelia sa s kyberšikanovaním stretávajú ako svedkovia, ale aj ako obeť. Sú svedkami online násilia medzi žiakmi, ale aj toho, kedy je žiakmi napadnutý ich kolega alebo kolegyňa. Ide o zarážajúcu skutočnosť, že učiteľ disponujúci edukačnými a morálnymi kvalitami je napadnutý svojimi žiakmi a ich rodičmi. Prof. Phippen vidí rozsah online šikany učiteľov ako súčasť širšieho kultúrneho posunu v tradičnom chápaní vzťahu rodič – učiteľ. Vysvetľuje, že pre skupinu ľudí je učiteľ vnímaný ako niekto, koho treba podporovať v snahe o rozvoj vzdelávania ich detí, ale iní ho vnímajú ako osobu, ktorú je možné šikanovať, ak sa im nepáči, čo sa v triede deje (The Online Mom, 2011).

Spoločnosť Symantec realizovala v roku 2011 prieskum, ktorého sa zúčastnilo 20 000 respondentov (učiteľov, detí, mládeže, rodičov) z 24 krajín. Prieskum bol zameraný na online správanie a skúsenosti so sociálnymi sieťami. Reprezentatívnu vzorku tvorilo spomedzi všetkých respondentov 2379 učiteľov. Podľa štúdie je stále viac a viac učiteľov ovplyvnených týmto fenoménom. Z celkovej vzorky respondentov – učiteľov z 24 krajín sa 1/5 z nich stretla s kyberšikanovaním ako obeť, prípadne ako svedok kyberprenasledovania kolegov alebo priateľov. Takmer 1/3 nemeckých učiteľov (27 %) mala skúsenosti s kyberšikanovaním ako obeť tohto sociálno-patologického javu. V dôsledku toho 51 % učiteľov uviedlo, že škola pre žiakov a učiteľov vytvorila kódex správania sa na internete a na sociálnych sieťach (A. Weber, 2011).

Prieskum v ČR realizovala J. Udatná (2011). Zisťovala mieru poznania pojmu kyberšikana, koľko detí prišlo do styku s kyberšikanou, povedomie

o kyberšikanovaní učiteľov a overovala, kto býva agresorom. Výskumu sa zúčastnilo 1004 detí vo veku 8 – 15 rokov. Výsledky priniesli údaje aj o kyberšikanovaní učiteľov. Hoci výpovedné údaje boli získané od žiakov, preukázalo sa, že viac ako polovica detí počula o prípadoch kyberšikanovania učiteľov a viac ako 30 % detí si pozrelo videá, ktoré zosmiešňovali niektorého z učiteľov.

Jednotlivé výskumné štúdie poukazujú na to, že kyberšikanovanie je problém, s ktorým sa učitelia stretávajú ako pozorovatelia (svedkovia), ale aj ako obeť. Reprezentatívne výskumy kyberšikanovania učiteľov v podmienkach slovenského školstva absentujú. V jednom prieskume z roku 2010 sa na vzorke 228 slovenských učiteľov základných a stredných škôl preukázalo, že 21,5 % z nich sa počas edukácie stretlo s kyberšikanovaním. Išlo predovšetkým o učiteľov základných škôl s 15- a viacročnou dĺžkou praxe (Kozák, 2010).

Empirické zistenia zahraničných výskumov, ako aj spomenuté situácie predstavujú námety pre empirický výskum kyberšikanovania učiteľov na Slovensku. V dôsledku absencie relevantných údajov sa do popredia dostáva potreba realizácie výskumov zameraných predovšetkým na:

- zmapovanie a zistenie výskytu kyberšikanovania učiteľov v slovenskom školstve (a to z hľadiska genderu a typu školy),
- zistenie vnímania kyberšikanovania učiteľmi (výskumný nástroj vytvorený Q. Li),
- zistenie dôsledkov kyberšikanovania na učiteľov.

4 Prevencia online násilia realizovaného na učiteľoch

Prevencia kyberšikanovania si vyžaduje pozornosť a zainteresovanosť všetkých – učiteľov, rodičov a celej spoločnosti bez ohľadu na to, či ide o kyberšikanovanie páchané na učiteľoch, alebo medzi žiakmi. Všetky formy šikanovania, vrátane kyberšikanovania, je potrebné brať vážne. Šikana nie je prijateľný spôsob správania sa, a preto by nemala byť tolerovaná v žiadnej podobe a forme. Existuje niekoľko možností, ktoré je možné urobiť v boji proti šikanovaniu. V prvom rade je potrebné definovať elektronické šikanovanie a sankcie za jeho realizovanie v školskom poriadku. Dôležité je upozorniť pedagogickú obec a rodičov na sankcie za elektronické šikanovanie a jeho formy páchané v škole a v jej areáli. Ak sa šikanovanie odohráva v edukačnom prostredí, je potrebné podporiť obeť, či už ide o žiaka alebo učiteľa.

Vyšetrovanie a riešenie konkrétneho prípadu elektronického šikanovania predstavuje len jeden krok zvládnutia problému. Ďalšími krokmi sú pedagogické riešenia, náprava chýb a prevencia. Jednotlivými krokmi v oblasti prevencie sú:

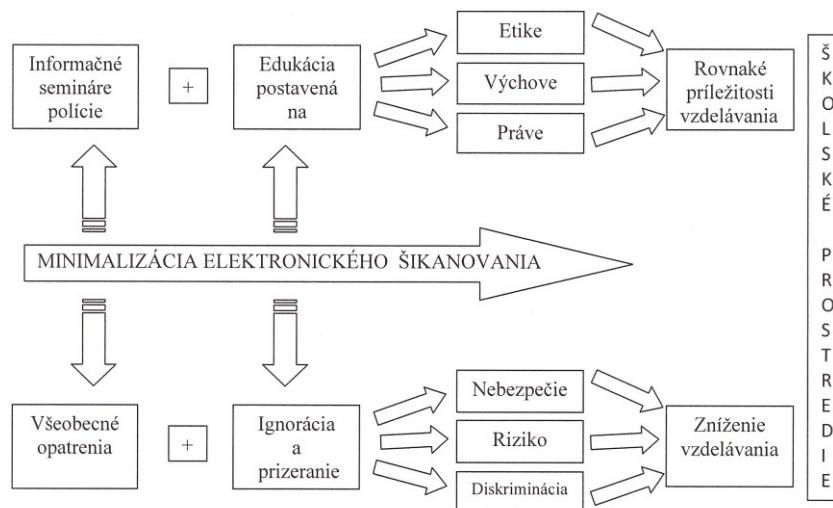
- zvyšovanie povedomia o nástrahách internetu,
- priamoúmerné vytváranie zásad prevencie s rozvojom techniky,

- vypracovanie plánu prevencie elektronického šikanovania (Hollá, 2011).

Hovorca Štátnej únie učiteľov D. Cameron (National Union of Teachers, NUT, GB) sa vyjadril, že všetci edukátori postihnutí online zneužívaním by sa mali riadiť príručkou Ako zostať v „kyber“ bezpečí. Dôležitými odporúčaniami tejto príručky v prevencii online násilia sú:

1. nezverejňovať údaje na internete (osobné údaje a informácie, fotky, informácie týkajúce sa zamestnania, vyučovania a pod.), ktoré by sa mohli dostať k nadriadeným, kolegom, žiakom a ich rodičom;
2. nepridávať si medzi priateľov na sociálnych sieťach súčasných alebo bývalých žiakov;
3. zvážiť následky ich pridania;
4. nereagovať na násilie násilím;
5. zaobstarať si akýkoľvek záznam o incidente, t. j. nevymazávať SMS správy a e-maily, ukladať si ich obsah, prípadne si nevhodný obsah vytlačiť (The Online Mom, 2011).

AKTÍVNA

PASÍVNA

Obrázok č. 1: Edukačné aspekty prevencie elektronického šikanovania (B. Schriever, 2010)

V súčasnosti má každá škola vypracovaný program prevencie šikanovania. Šikanovanie vo svojej tradičnej i novej forme nie je trestným činom, ale jednotlivé aspekty ako nátlak, vyhrážanie sa, vydieranie alebo fyzické

napadnutie môžu splňať skutkovú podstatu trestného činu (napr. § 155, § 183, § 189, § 192, § 345, § 373, § 360). Škola má povinnosť zabezpečiť bezpečné a podnetné edukačné prostredie pre všetkých členov školskej komunity, tak pre žiakov, ako aj pre učiteľov.

Obr. 1 predstavuje minimalizáciu elektronického šikanovania v edukačnom prostredí, ktorá môže byť vykonávaná aktívne a pasívne. Pasívna forma minimalizácie elektronického šikanovania zahŕňa všeobecné opatrenia, ktorými sú definovanie šikanovania v školskom poriadku, ale absencia zadefinovania elektronického šikanovania; následkom je neznalosť prevencie elektronického šikanovania zo strany učiteľov, ale aj samotných žiakov. Aktívne sa na eliminácii prejavov šikanovania podieľa polícia, ktorá poskytuje informačné semináre prednášky v školách na vybranú problematiku. V Slovenskej republike sú tieto prednášky vykonávané policajtmi – preventistami PZ SR. Okrem polície sú v školách realizované prednášky na prevenciu elektronického šikanovania cez rôzne projekty (Svet pre každého: šikanovanie, Prievidza; Online ohrozenia detí a mládeže, Prievidza; Elektronické šikanovanie a prevencia, Nitra a pod.). Škola zodpovedá za žiakov v čase školského vyučovania a školských akcií v súlade so zákonom č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní v znení neskorších predpisov, Dohovorom o právach dieťaťa a podľa Pracovného poriadku školy. Vychádzajúc z uvedeného školského zákona škola predchádza nevhodnému správaniu žiakov kultiváciou myslenia, etickou výchovou a toleranciou, citovou výchovou, socializáciou a komunikáciou, formovaním hodnotového systému, pestovaním sebaovládania a sebaregulácie žiaka, ako aj upozorňovaním na dôsledky správania sa v zmysle etických noriem a legislatívnych predpisov (K. Hollá, 2011). Tým možno sčasti predísť nielen agresívnym útokom žiakov voči sebe samým, ale aj voči učiteľom a iným pracovníkom škôl.

Záver

Kyberšikanovanie treba brať veľmi vážne a školy by mali prijať také opatrenia, ktoré považujú za vhodné, aby tomu zabránili. Šikanovanie vo svojej tradičnej i novej forme je závažný problém, ktorý môže výrazne ovplyvniť žiakov a učiteľov. Preto je potrebné vytvoriť také prostredie, v ktorom šikanovanie, agresivita a násilie nebudú prijateľné v žiadnej podobe. Pre učiteľov a pomáhajúcich pracovníkov (sociálnych pedagógov, výchovných poradcov, školských psychológov atď.) sa vytvára priestor pre sociálno-výchovnú prevenciu, ako aj intervenciu voči uvedenému sociálno-patologickému javu. Z hľadiska eliminácie kyberšikanovania v školskom prostredí je potrebné sa sústrediť na sociálno-výchovnú prevenciu detí, ale aj učiteľov, ktorí sú takisto obeťami kyberšikanovania. Veľký význam v edukačnom procese zohrávajú diagnostické nástroje a metódy, prostredníctvom ktorých je možné včas zaznamenať

jednotlivé negatívne javy. Ako sme už vyššie spomínali, je potrebné klásť v edukačnom prostredí dôraz na emocionalitu, mravnosť a komunikáciu medzi deťmi, ale zároveň rozvíjať spoluprácu na celospoločenskej úrovni.

Všetky segmenty školskej komunity musia spoločne pracovať na riešení problému elektronického šikanovania. To znamená, že učitelia, rodičia a žiaci potrebujú spolupracovať pri posudzovaní rozsahu problému šikanovania na školách a prísť na spôsoby, ako efektívne reagovať a riešiť problémy s ním spojené. Do popredia sa tak dostáva potreba koncepcie preventívneho a intervenčného programu, ktorá v súčasnosti absentuje.

LITERATÚRA

- GEW *stellt Studie zu Cyber-Mobbing vor*. [online] [cit. 2010-01-09] <http://www.gew.de/GEW_stellt_Studie_zu_Cyber-Mobbing_vor.html>
- HARTJES, E. 2007. *Some students Bully Teachers Too*. Ontario [online] [cit. 2012-01-21]. <<http://www.teachersatrisk.com/2007/05/07/some-students-bully-teachers-too/>>
- HOLLÁ, K. 2010. *Elektronické šikanovanie – nová forma agresie*. Bratislava : Iris. ISBN 978-80-89256-58-7.
- HOLLÁ, K. 2011. *Vybrané aspekty elektronického šikanovania a prevencie*. In *Petlák E. et. al. Kapitoly zo súčasnej pedagogiky*. Nitra : IRIS, 2011. ISBN 978-80-89256-62-4.
- KOLÁŘ, M. 2011. *Nová cesta k léčbě šikany (1. vydání)*. Praha : Portál. ISBN 80-7367-871-5.
- KOZÁK, T. 2010. *Násilie na školách páchané na učitel'och*. [Diplomová práca] Nitra : UKF, 2010.
- KREJČÍ, V. 2010. *Kyberšikana, kybernetická šikana*. Olomouc : Net University. ISBN 978-80-254-7791-5.
- LI, Q. 2008. Cyberbullying in schools: An examination of preservice teachers' perception. In *Canadian Journal of Learning and Technology*, roč. 34, č. 2, s. 75 – 90.
- SCHRIEVER, B. 2010. *Cyberbullying*. [online] [cit. 2010-01-09] <http://professionallyspeaking.oct.ca/september_2007/cyberbullying.asp>.
- TŮMOVÁ, A. 2009. *Šikana učitelů. Zvyšující se výskyt šikany učitelů základních škol ze strany žáků v České republice*. Praha [online] [cit. 2012-01-21] <http://www.verejna-politika.cz/index.php?option=com_rubberdoc&view=doc&id=3&format=raw>.
- THE ONLINE MOM. 2011. *Study: Teachers also victims of cyberbullying*. [online] [cit. 2012-01-21]. <<http://www.theonlinemom.com/secondary.asp?id=1954>>
- YILMAZ, H. 2010. An examination of Preservice Teachers Perceptions about Cyberbullying. In *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, roč. 6, č. 4, s. 263 – 270. ISSN: 1305-8223 [online-pdf] [cit. 2012-03-21]. <http://www.ejmste.com/v6n4/EURASIA_v6n4_Yilmaz.pdf>.
- UDATNÁ, J. 2011. Kyberšikana – problém, který poroste. In *Šimegová, M., Kováčová, B. (Eds.) Kognitívne, emocionálne a morálne aspekty školského šikanovania a ich*

využitie v prevencii šikanovania na základnej škole. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25. - 26. novembra 2010. Trnava : Trnavská univerzita, 110 – 113 s. ISBN 978-80-8082-420-4.

ZÁKON č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

WEBER, A. 2011. *Schüler und Lehrer für Norton Online Family Report 2011 befragt.* [online] [cit. 2010-01-09] Dostupné na:

<<http://www.teachersnews.net/artikel/nachrichten/gesundheit/023788.php>>.

Joint ATL and Teacher Support Network press release.

<<http://ebookbrowse.com/gdoc.php?id=77776494&url=99957a97a5f3e671f733e45ed088950a>>.

Katarína Hollá (*1982) v roku 2009 ukončila doktorandské štúdium v odbore pedagogika na Katedre pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Od roku 2009 pôsobí ako odborná asistentka na Katedre pedagogiky Pedagogickej fakulty UKF v Nitre. Venuje sa problematike výchovných problémov, mediálnej výchove, teórii výchovy. V oblasti výskumu sa zameriava na problematiku kyberšikanovania ako novej formy agresie.

PaedDr. Katarína Hollá, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky
Dražovská 4
949 01 Nitra
e-mail: kholla@ukf.sk